

Utbytet som gör redan fattiga fattigare

Vem är emot att svenska skolungdomar får livsavgörande erfarenheter via resor till utvecklingsländer, eller att elever därifrån kommer hit?

Genom en statlig satsning sedan 2003, SMUL, håller idén om ömsesidiga skolutbyten med länder i Syd på att bli en del av pedagogiken inom gymnasieskolan. Men trots fler utbytare från Syd sker ömsesidigheten på den svenska skolans villkor och eleverna riskerar därmed att bli del av en fortsatt exploatering av dem i Syd.

Först hette det besöksresa, alternativt studieresa och sedan utbyten, för att till slut landa på ömsesidiga utbyten. Det handlar om ord och begrepp som mer förskönar och döljer än mobiliserar till kamp mot orättvisor. När jag började med besöksresor till utvecklingsländer på mitten av 1990-talet sa jag och många andra, att vi höll på med utbyten, trots att det i stort sett bara var vi som hade möjlighet att åka till Syd.

I ansökningar till fonder etcetera var det brukligt att vi sa att pengarna söktes för utbyten, det lät liksom bättre, mer rättvist. Om det fanns möjlighet att söka medel också för dem från Syd, blev det ändå nästan alltid avslag på grund av bristande resurser. Trots detta talade vi om utbyten som om de existerade, utan att någon reagerade med, "men se, kejsaren är ju naken". Klyftan mellan verklighet och begreppsvärlden överlappade jag själv genom att tänka mig att besöksresan på något sätt skulle gagna dem i Syd.

Jag var antagligen nog inte ensam om att resonera som så, att om vi bara återgäldade deras gästfrihet rikligt kunde man ju nästan säga att det var ett utbyte: ni ställer upp med värdfamiljer, markservice, fester med mera mot att vi ger er en belöning som vi bestämt. Ofta hade vi med oss sprängfyllda väskor med donationsprylar,

ibland efterlämnade vi en liten summa pengar till våra nya vänner i Syd och det hände också att vi fick loss biståndspengar för något projekt på orten där vi hade varit. Drömmen var dock en relation som inte befläckades av pengar och nyttokalkyler, utan som skedde för att alla ville uppnå ett äkta möte utan materiella baktankar.

Gåvan kompenserar

Innerst inne kände jag mig dock som en hallick, för jag visste att det var vi som drog mest nytta av besöksresorna och att det fanns outtalade förväntningar i Syd om att få något mer substantiellt tillbaka och inte bara nöjet av själva besöket. Tillfredsställda och omtumlade efter mötet i Syd ville vi svenskar efter hemkomsten ge något tillbaka, allt från foton till att bygga en skola, men som många gånger inte uppfylldes när minnet förbleknade med avståndet.

På det personliga planet blev det oftast starka och berikande möten också för dem i Syd, men huruvida organisationen, byn eller samhället därigenom utvecklades, är tveksamt, eller är i alla fall inte bevisat. Gav vi den fattiga byn, eller skolan i Syd, materiellt stöd för att vi ville döva vårt samvete, eller för att vi hade tänkt igenom att det kunde fungera som hjälp till självhjälp? Genom vår blotta närvaro skapas förväntningar om att vi ska komma med gåvan, eller på annat sätt ta dem ur fattigdomen. Min erfarenhet är att i realiteten har vår "hjälp" inte bidragit ett dyft till att underlätta en varaktig och självständig utveckling, utan kanske snarare tvärtom en cementering av ett auktoritärt ledarskap, miss-

Ungdomar från byn Miraflor på utbyte. Här i Hagaparken i Göteborg.

FOTO: MATS CARLSSON

hushållning och orättvisor. Gåvorna från den rika skolan i norr kan bidra till att passivisera människorna, där redan biståndsberoendet är stort och som blir en av de viktigaste orsakerna till att fattigdomen består.

Partnerskap och ömsesidighet

Senare på 1990-talet blev det allt vanligare att lägga till begreppet ömsesidiga till utbyten, vilket jag tolkade som att den här typen av kontakter i fortsättningen skulle vara jämlika, eller mer vagt, rättvisa, ungefär med samma starka värdeladdning som rättvis handel. (*Ömsesidighet*: som gäller för, sker med, eller utförs av båda de ingående parterna i mer eller mindre lika grad. *Svensk ordbok*, Norstedts 1994).

Men hur skulle man kunna tala om rättvisa när det var vi som tog initiativet och definierade innehållet i utbytet samt hade makt att fortsätta, eller avsluta relationen när vi så ville. Detta skedde ungefär samtidigt som partnerskapsbegreppet fick massivt genomslag inom biståndet. Dominerande tanke är där att det finns en relation mellan två likvärdiga aktörer, där ingen dominerar och utnyttjar, utan båda har intresse av att vårda utbytet till fromma för alla. För mig var ömsesidigheten lika mycket idealisering som partner-

skapsbegreppet. Jag slapp dock att hantera denna diskrepans mellan retorik och verklighet, då jag 2001 lämnade skolan och började arbeta i Nicaragua som biståndsarbetare.

SMUL sätts i sjön

Under tiden jag var där sju sattes SMUL-projektet (Samverkan med utvecklingsländer) 2003, en satsning av Myn-digheten för skolutveckling på 15 gymnasieskolor med yrkesförberedande program, som alla fått möjlighet att genomföra verkliga utbyten med skolor och institutioner i utvecklingsländer.

Sida delfinansierar SMUL och när det avslutas år 2006 ska cirka 300 svenska gymnasister och lärare, samt något färre från Syd, ha deltagit i utbytena. Många av projektmålen kommer man att nå, som exempelvis att svenska gymnasister får unika erfarenheter och nyttiga nya kunskaper för sitt framtida yrke, att språkontresset stimuleras och att man får mer insikt om utvecklingsproblematiken. Det var nästan för bra för att vara sant, att vi på min skola härigenom kunde bjuda vår nicaraguanska samarbetsorganisation till Sverige och att vi dessutom slapp att bekymra oss för finansieringen av den mest omfattande besöksresan till Nicaragua någonsin.

Jag kände mig stolt över att Angeredsgymnasiets yrkesförberedande och estetiska program valdes ut som pilotskola, vilket var frukten av många års engagemang och lobbying. Erfarenheterna av SMUL är redan så positiva, att det ryktas om att projektet kommer att permanentas och ömsesidiga utbyten erbjudas samtliga landets yrkesförberedande gymnasieskolor.

Utbyten som Syd inte bestämmer

Nu borde ju lyckan vara fullkomlig, men i stället känner jag mig osäker på om det är lika stor entusiasm och förväntan kring utbytena i Syd som hos oss. Det kan bero på att under de tre år jag arbetade i Nicaragua kom jag mycket nära människor på alla nivåer som är aktiva i olika organisationer. En viktig och självklar erfarenhet var att det inte

går att hjälpa om inte motparten har samma mål och tar sin del av ansvaret.

Jag har själv misslyckats med projekt för att jag ville så mycket mer, eller något annat än samarbetsorganisationen. Trots att vi kanske hade träffats under ett halvår för att planera och förankra insatsen, formaliserat i kontrakt med mera, så kraschade ändå samarbetet under genomförandefasen, då både de och vi gjorde olika prioriteringar utifrån vad man skulle kunna kalla en dold diskurs. Den största förloraren var som vanligt den fattiga människan, hon eller han som var tänkt att bli resursstarkare av projektet, men som i stället stod kvar i ruta ett, eller till och med blev än mer desillusionerad och fattig.

Nu har jag ändrat åsikt och tycker att det klingar falskt att kalla utbyten åt båda hållen för ömsesidiga, trots att det tidigare har varit en stark önskan hos mig och mina kolleger. Ömsesidighet når man inte endast genom att göra exakt samma sak. Själva utgångspunkten är skev, den att vi har bestämt det viktigaste vad som ska hända i vår relation. Sedan kan man alltid kosta på sig att vara öppen om detaljerna som till exempel tidpunkten för utbytet, vad samarbetspartnern vill göra i Sverige.

Skulle Syd i stället exempelvis vilja använda utbyteskostnaden till att långsiktigt finansiera en viss del av sin skola, eller bara skicka personal till oss för att utveckla verksamheten, är de inte aktuella i SMUL-projektet. Jag skulle vilja påstå att det är vi i Sverige som precis som förut har störst nytta av utbytena, vilket vi inte verkar vilja förstå genom att den ojämlika relationen döljs av begreppsmässiga dimridåer: ömsesidighet, partnerskap, etcetera.

Låt skolan bli biståndsaktör

Det blir än mer problematiskt genom att Sida är med och betalar, cirka 10 miljoner kronor. Därför bör SMUL rimligen ha en tydligare biståndsprofil. Bristerna handlar om det korta tidsperspektivet, då SMUL bara finansierar en projektcykel på två år (ett enda

utbyte åt vardera hållet), de medverkande skolorna saknar riktlinjer och utbildning för aktiviteter som bidrar till utveckling i Syd och att vi som givare har förbestämt innehållet i stödet.

Det är säkerligen väl tänkt bland de ansvariga på departement och myndigheter. De vill verkligen bidra till att minska fattigdomen, men de sitter fast i ett gammaldags paternalistiskt tanke-sätt, där det handlar om att behålla kontrollen och att inte se behoven i Syd. SMUL-projektet är ett trendbrott, men borde vara radikalare och göra det den säger sig vilja göra, det vill säga verka för ömsesidighet i relationen mellan svenska skolor och samarbetspartners i Syd. Det skulle kunna innebära att Syd inte nödvändigtvis ska skicka elever och lärare till Sverige, utan det är en resurs som står till buds också för andra utvecklingsinsatser.

Vill de i stället till exempel genomföra ett utbyte med ett annat land på samma kontinent borde det inte möta några hinder. Vidare kunde samarbetet mellan svenskt gymnasium och partnern i Syd ske genom etablerade svenska eller internationella solidaritets- och biståndsorganisationer. Härigenom skulle man vinna flera fördelar både, vad beträffar kvalitén i utvecklingsarbetet i Syd och för att stimulera ett mer politiskt engagemang för globala frågor inom den svenska gymnasieskolan. Skolan med sin kompetens, betydelse och bredd skulle kunna bli en viktig biståndsaktör. Slutligen kan man inte bygga upp kompetens på skolorna och förtroendefulla relationer till Syd när projektets tidsram är begränsad till drygt två år.

För alla parter skulle det bli en fruktbar läroprocess om man fick tid på sig för att argumentera, kompromissa och pröva olika modeller, vilket kanske tar fem år eller mer innan man kan skönja resultat. Drömmen är den dagen då samarbetspartnern kommer som rådgivare, eller mentor för att lämna ett bidrag till den svenska skolans utveckling, och inte för att vi ska legitimera svenska elevers personlighetsberikande besök i utvecklingsländerna.

Mats Carlsson

